

ARHEOLOĢISKĀ PĒTNIECĪBA LATVIJAS 13.–16. GS. MAZPILSĒTĀS LĪDZ 2008. GADAM

Andris Caune
lvi@lza.lv

Atslēgas vārdi: Latvijas mazpilsētu tiesības Livonijas ordeņa laikā, viduslaiku apbūve, apakšzemes komunikācijas, garīgā un materiālā kultūra

Latvijas teritorijā, kas aptvēra Livonijas valstiņu konfederācijas dienvidu daļu, jau no 13. gs. kā novadu pārvaldes centri tika celtas mūra pilis. Vairāku piļu tuvumā, to tiešā aizsardzībā, izveidojās lielākas vai mazākas apmetnes. Viduslaiku rakstītajos vēstures avotos šīm apmetnēm ir dažādi apzīmējumi. Vācu valodā tās tiek sauktas par Stadt, Städtlein, Palte, Hakelwerk, Weichbild, Fleck. Latīņu valodā — par civitas, opidum, opidulum, vicus, viculus, villa, locus. Tikai 1555. g. sastādītajā Livonijas piļu sarakstā visas šīs apmetnes pie pilīm ir sadalītas trīs grupās — civitas, opidum, vicus¹. 1690. g. izdotajā Kasparisa fon Keumerna (Casparis von Ceumern) grāmatā „Theatridium Livonicum” ir šī saraksta tulkojums vācu valodā ar papildinājumiem. Apdzīvotas vietas pie pilīm tiek dēvētas — gemaurte Stadt, offene Stadt, Fleck. Kā pilsētas ar mūriem minētas — Rīga, Cēsis (Wenden), Valmiera (Wolmar), Koknese (Kokenhusen)². Par atklātām pilsētām Keumerns uzskata Limbažus (Lemsel), Raunu (Ronneburg), Alūksni (Marienburg), Rūjienu (Rujen), Kuldīgu (Goldingen), Ventspili (Windau), Bausku (Bauske), Straupi (Roope)³. Tiek nosaukti arī deviņi miestī. Par miestu uzskatīta arī Aizpute⁴. Tā gan vairākos senrakstos tikusi dēvēta par pilsētu vai pilsētiņu un tāpēc būtu jāuzskata par atklāto pilsētu bez mūriem. Nav saprotams, kāpēc Keumerns par atklātu pilsētu uzskatījis Alūksni (Marienburg). Tā kā pilsētiņa nav minēta ne latīņu valodā sarakstītajā 1555. g. piļu sarakstā, ne arī kā pilsēta kādā no iepriekšminētajiem apmetņu apzīmējumiem nosaukta citos rakstītajos vēstures avotos. Varam atzīmēt, ka profesors Leonīds Arbuzovs par vāciešu dibinātajām viduslaiku pilsētām Latvijas teritorijā uzskatīja Rīgu un mazpilsētas — Cēsis, Valmieru, Koknesi, Limbažus, Kuldīgu, Ventspili, Aizputi, Straupi⁵.

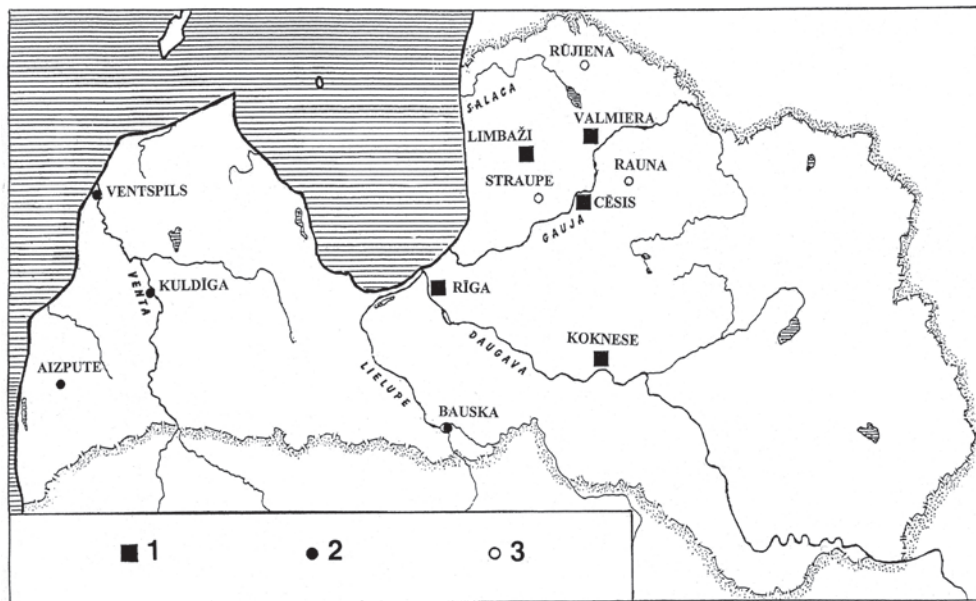
Latvijas mazpilsētas pilsētas tiesības ieguva laikā no 13. gs. otrās puses līdz 14. gs. vidum, tikai Bauska vēlāk. Vidzemē esošās Cēsis, Valmiera, Koknese, Limbaži, Straupe, Rauna, Rūjienu nopostītas Livonijas un Lielā Ziemeļu kara laikā. Izņemot lielās mūra baznīcas, tajās vairs nekas no viduslaiku apbūves nav saglabājies. Latvijas rietumdaļā esošā Ventspils, Kuldīga, Bauska, Aizpute 16.–17. gs. postošajos karos cieta mazāk, tomēr arī tajās no viduslaiku celtnēm virs zemes nekas nav šodien palicis. Liecības par visu minēto pilsētiņu senāko apbūvi un viduslaiku pilsētnieku dzīvi ir saglabājušās zemē — kultūrslānī. Tā izpēte ir pilsētu arheoloģijas uzdevums.

Arheoloģisko pētījumu rezultāti mazpilsētās

Pilsētu arheoloģija (*Stadtkernforschung*) Latvijā sākās 1938. g. ar izrakumiem Rīgā. 1967. g. visā Vecrīgas teritorijā kultūrlānis vairāk kā 30 ha platībā tika ņemts valsts aizsardzībā kā arheoloģiskais piemineklis. Mazpilsētu kultūras slāņa valsts aizsardzība panākta 1983. g.⁶ Tad valsts aizsargājamā arheoloģiskā pieminekļa statusu piešķīra astoņām Latvijas mazpilsētām — Cēsīm, Raunai, Kuldīgai, Aizputei, Limbažiem, Koknesei, Valmierai, Ventspilij. Kopā ar viduslaiku pilīm Bausku un Straupi valsts aizsardzībā tika ņemtas arī blakus esošo kādreiz bijušo Straupes un Bauskas pilsētiņu vietas. Tātad kopā desmit Latvijas viduslaiku mazpilsētas.

Pirms mazpilsētu vēsturisko centru iekļaušanas 1983. g. aizsargājamo arheoloģisko pieminekļu sarakstā, saistībā ar hidroelektrostacijas būvi pie Daugavas izrakumi jau bija notikuši Koknesē 1961.–1962. g. Tad veica pētījumus visos arheo-

loģiskajos pieminekļos jaunās ūdenskrātuves appludinājuma zonā. Pārējās mazpilsētās arheoloģiskā pētniecība sākās tikai 20. gs. 80. gadu otrajā pusē. Plašāk tā izvērās beidzamajos divdesmit gados, kad tika panākta arheoloģiskā uzraudzība arī visos pilsētu apakšzemes komunikāciju celtniecības darbos. Izrakumus varēja veikt tikai jaunceltņu būvlaukumu vietās. Arheoloģiskā pētniecība līdz šim notikusi astoņās Latvijas mazpilsētās. Kaut gan dažu Latvijas mazpilsētu arheoloģiskā izpēte ilgst jau turpat divus gadu desmitus, pagaidām neviens no šo izrakumu vadītājiem vēl nav sīkāk analizējis un apkopojis savu pētījumu materiālus. Mūsu raksts ir pirmais mēģinājums sniegt īsu apkopojošu informatīvu pārskatu līdz šim Latvijas mazpilsētās veiktajiem arheoloģiskās izpētes rezultātiem. Galveno vērību esam veltījuši šo pilsētu viduslaiku apbūvei un atrastajām senajām celtniecības liecībām. Raksts pamatojas uz izrakumu vadītāju publicētajiem ikgadējiem ziņojumiem par savu lauku pētījumu

1. att. Pilsētas 1555. g. Latvijas teritorijā. Apzīmējumi: 1 — pilsēta ar mūriem; 2 — arheoloģiski pētīta pilsēta bez mūriem; 3 — arheoloģiski nepētīta pilsēta bez mūriem

2. att.
1961. g. izrakumos
Kokneses pilsētā
atsegtas mūra ēkas
plāni (A. Stubava vadītie
izrakumi): 1 — pirmā
pilnā plānojumā atsegtā
ēka; 2 — otrā daļēji
atsegtā ēka; 3 — trešā
daļēji atsegtā ēka

rezultātiem. Aplūkosim katru šo pilsētiņu tādā secībā, kad tur uzsākti pirmie izrakumi.

Koknese (*Kokenhusen*)

Kokneses mūra pils, kas sākotnēji pieredēja Rīgas bīskapa vasaļiem, vēlāk arhibīskapam, celta 1209. g. uz senāka latgaļu pilskalna. Jau 13. gs. pils priekšā sāka veidoties apmetne, kurai 1277. g. Rīgas arhibīskaps Johans I no Lūnes piešķīra pilsētas privilēģijas. Šajā dokumentā, starp citu, minēts arī pilsētas mūris. Tas liecina, ka pilsēta jau iepriekš kādu laiku pastāvējusi. 17. gs. 80. gados zviedri, izbūvējot Kokneses pilij jaunus zemes nocietinājumus, viduslaiku pilsētas celtnes un aizsargmūrus nojauc un nolīdzināja ap četrus ha lielo teritoriju līdz ar zemi. Šeit izveidoja pils modernizēto zemes nocietinājumu priekšā brīvu apšaudes laukumu — esplanādi. Viduslaiku pilsētas vietā šodien atrodas parks.

Sakarā ar Pļaviņu HES celtniecību Kokneses pilsdrupās un senpilsētas vietā no 1961. līdz 1966. g. notika arheoloģiskie izrakumi. Plašākie pētījumi 300 m² platībā tika veikti priekšpilī. Zem priekšpils mūra celtnu pamatiem atsedzās netraucēts organiskām vielām

bagāts kultūras slāņa horizonts ar koka celtnu paliekām. Tas liecināja, ka jau pirmsvācu perioda 12.–13. gs. sākumā koka pils priekšā pastāvējusi 0,4 ha liela apmetne, blīvi apbūvēta ar daudzām koka celtnēm — dzīvojamām mājām un saimniecības ēkām, tai skaitā kūtim. Vientelpu un divtelpu dzīvojamās ēkas celtas krusta pakšos no apaļkokiem. Dzīvojamās ēkas neliela izmēra — 4,5–5×5 metri. Telpu apkurei lietotas māla un akmens krāsnis. Izrakumos iegūti vairāki tūkstoši senlietu, keramikas lausku, dzīvnieku kaulu un dažādu paraugu. Par to, vai šī apmetne bijusi nocietināta, liecības neizdevās iegūt, jo, izbūvējot 13.–17. gs. priekšpils aizsargmūrus un to priekšā rokot grāvjus, iespējamās senākās koka nocietinājumu liecības ir iznīcinātas.

Diemžēl šis interesantais, vēstures zinātnei nozīmīgais materiāls par Kokneses pilsētas pirmsākumiem palicis neapstrādāts un npublicēts. Par to izrakumu vadītājs sniedzis tikai īsus ziņojumus bez ilustrācijām arheologu ikgadējo pētījumu atskaišu tēzēs⁷. Kokneses 3,6 ha lielajā viduslaiku (13.–17. gs.) pilsētas vietā, kas neatradās HES ūdenskrātuves paredzamajā applūdinājuma zonā, izpētīts tikai viens izrakumu

laukums 150 m² platībā. Kā parāda 17. gs. zīmētie Kokneses pilsētas plāni, tā bijusi aizsargāta no trim pusēm ar aizsargmūri. Izrakumos koka celtniecības liecības šai pilsētas daļā netika konstatētas, atsedza trīs mūra celtnu pamatus un daļu no bruģētas ieliņas to priekšā. Visas šīs celtnes bijušas orientētas līdztekus ielai, pieslēdzoties tai ar gala fasādēm. Ieliņai vidū 2,5 m plata bruģēta braucamā daļa, kurai malās no dolomitakmens plāksnēm izveidotas lietus ūdens notekrenes. Pilnīgi atsegta viena 8×11,5 m liela mūra celtnē ar trīs m dziļu pagraba telpu. Ieeja tajā bijusi no ielas puses. No pārējām divām daļēji izpētītām dzīvojamām celtnēm vienā, spriežot pēc gataviem kaula izstrādājumiem, pusfabrikātiem, izejmateriāliem un darbarīkiem, atradusies kaula apstrādes meistara darbnīca⁸. Kokneses senceltnu pētījumos iegūtās celtniecības liecības 2001. g. publikācijā apkopojusi I. Ose⁹.

Valmiera (*Wolmar*)

Par to, kad celta Valmieras ordeņpils un kad apmetne pie pils ieguvusi pilsētas tiesības, nav saglabājušās rakstīto avotu liecības. Uzskata, ka zobenbrāļi uzcēluši pili jau drīz pēc 1224. g., kad Tālavas zemju dalīšanā

novads ap Valmieru nonāca ordeņa rokās. Pirmo reizi Valmieras pilsēta minēta tikai 1323. g. Taču viena no monumentālākajām ārpus Rīgas celtajām gotikas stila celtnēm — Sv. Sīmaņa baznīca būvēta Valmierā jau 13. gs. 80. gados. Arī Rīgas parādnieku grāmatā 13. gs. 90. gados minēti vairāki tirgotāji no Valmieras. Šis netiešās liecības norāda, ka Valmiera kā pilsēta pastāvējusi jau vismaz 13. gs. otrā pusē. Kopš 1365. g. tā bijusi Hanzas savienības locekle. 4,5 ha lielo pilsētu apņēma ap puskilometru garš aizsargmūris, kas veidoja kopēju nocietinājumu sistēmu ar pili. 1577. g. Livonijas kara laikā Valmieru nopostīja krievu karaspēks. Taču kā parāda pilsētas 1654. g. plāns, vairākas Livonijas laika nelielās mūra dzīvojamās ēkas pilsētā saglabājušās¹⁰. 17. gs. zviedri visapkārt Valmierai izbūvēja jaunus zemes nocietinājumus. To bastionu vietas dabā vēl saskatāmas mūsdienās. Pilsēta vēlreiz nodedzināta 18. gs. sākumā Lielā Ziemeļu kara laikā. Pēdējo reizi Valmieras vecpilsēta tiek nopostīta 1944. g. Otrā pasaules kara laikā. Pēc kara šai pilsētas daļā vecais ielu tīkls un apbūve nav atjaunota. Tiek uzceltas vairākas lielas sabiedriskās ēkas — viesnīca, veikals, kultūras nams. Ap tām ierīkota plašāka zaļumu josla — skvēri.

3. att. Valmieras pils un pilsētas aizsargmūru plāns ar priekšliikumu ielu tīkla pārveidi un jaunu zemes nocietinājumu izbūvei. Domājams izgatavots 1654. g. (oriģināls Karaliskajā Kara arhīvā Stokholmā)

Pirmie arheoloģiskie pētījumi Valmieras vecpilsētā notika jau 1972. g. Izrakumi atsākās 20. gs. 80. gados un ar nelieliem pārtraukumiem katru vasaru turpinājās līdz pat 2010. g. Sīkāk raksturosim lielākās izrakumu vietas un atklājumus tajās.

Apbedījumi pie Sv. Sīmaņa baznīcas tikuši atsegti 1972.¹¹, 1995.¹² un 2000. g.¹³ Izrakumi notikuši pilsētas apakšzemes komunikāciju izbūves laikā, paplašinot rokmās tranšejas vietās, kur konstatēti nepostīti apbedījumi. Senie apbedījumi citviet tikuši postīti iepriekšējo apakšzemes komunikāciju būves laikā. Baznīcas dienvidaustrumu pusē tranšejas paplašinājumā konstatēts, ka mirušie kapsētā ierakti piecās kārtās cits virs cita no 0,6 līdz 1,7 m dziļumā. Visi mirušie guldiņi paralēli baznīcas sānu sienām ar galvu uz rietumiem, koka šķirstos, kas aiznagloti ar naglām. Kā tas parasts kristīgo kapsētās, piedevas pie apbedījumiem atrastas ļoti maz. Lielākā daļa tās ir monētas, no kurām vairums no 17. gs. Senākā atrastā monēta — 14. gs. pirmās puses brakteāts — liecina, ka kapsēta pie baznīcas ierīkota tūlīt pēc tās uzcelšanas 13. gs. beigās. Beidzamie apbedījumi izdarīti vēl 18. gs. Spriežot pēc atsevišķu cilvēku

kaulu atradumiem tranšejās tālākās vietās no baznīcas, kapsēta 17. gs. aizņēmusi daudz lielāku platību, nekā bijis no apbūves brīvais laukums ap baznīcu 19. gs. beigās.

Liecības par viduslaiku pilsētas dzīvojamību un ielām. Nozīmīgas liecības par Valmieras viduslaiku pilsētas apbūvi snieguši izrakumi 2006.–2007.¹⁴ un 2008. g.¹⁵, kad pētītas lielākas platības un izdevies atsegt vairāku celtnu pamatus un pagrabus visā to plānojumā. Izrakumi notikuši tagadējā lielveikala pagalmā, kā arī Lāčplēša ielā 1, 1a, 2a un Rīgas ielā 2a. Pētījumu rajons aptver viduslaiku pilsētas ziemeļu pusi. Kultūras slāņa biezums ap diviem m, to veido pārsvarā smilšaini būvgruži ar atsevišķiem tumšākas zemes ieslēgumiem. Šādā irdenā zemes slānī nav labvēlīgi apstākļi, lai saglabātos koka celtnu paliekas. Tāpēc celtniecības liecības iegūtas tikai par septiņām 14.–17. gs. mūra ēkām. Senākās un interesantākās ir pilnā plānojumā atsegtais trīs celtnes tagadējā lielveikala pagalmā. Pirmā celtnē 12×9 m liela, tās vienu m biežās sienas mūrētas no laukakmeņiem, kas saistīti ar kaļķu javu. Sienām saglabājusies pamatu akmeņu pirmā kārtā 0,3 m augstumā. Celtnes pildījumā daudz

4. att. Valmieras viduslaiku pilsētas bruģētā iela blakus ziemeļu puses aizsargmūrim (atsegta T. Bergas vadītajos izrakumos 2006. g.)

akmeņu, kas varētu liecināt, ka tās virszemes daļa arī būs bijusi no mūra. Celtnē divas telpas. Pirmā telpa plānā 8×7 m liela, ar klona grīdu, otrā telpa — 8×5 metri. Starpsiena 0,8 m bieza, mūrēta no laukakmeņiem un apšūta ar ķieģeļiem, tajā 60 cm plata durvju aila. Otrās telpas stūrī atrastas dobo podiņu krāsns paliekas ar sašķaidītu krāsns podiņu slāni. Blakus krāsniņ deguma slānī atrasts maza, četrus gadus veca bērna skelets, kurš gājis bojā, celtnē nodegot. Atradumi celtnē — bronzas varagans, krustiņš — piekariņš, naži, kalti, dzelzs apkalumi. Atrastas arī vairākas monētas. Jaunākā no tām — Rīgas arhibīskapa Vilhelma Brandenburgas markgrāfa šiliņš, kas varētu būt kalts 1540.–1547. g., liecina, ka šī celtnē gājusi bojā Livonijas kara laikā. Otrajā — 9×6,5 m lielajā mūra celtnē strādāja kaula apstrādes meistars. Par to liecināja celtnes ziemeļrietumu stūrī esošā kaulu koncentrācija — apmēram 100 viena garuma gov's stilba kaulu. No tiem daļa jau apstrādāta kā rokturu sagataves, tiem nogriezti gali un novīlēti sāni. Jāatzīmē, ka viduslaiku celtnes un šī perioda kultūrslānis daudzās vietās stipri postīts ar vēlāko laiku apbūvi un zemes pārrakumiem. Nozīmīgi ir vairāki desmiti monētu atradumu, kas labi datē atsegtās celtnes un kultūrslāņa horizontus. Vissenākā atrastā monēta ir Gotlandē, Visbijā 1380.–1390. g. kaltais gots. Īpaši daudz ir iegūts 17. gs. Zviedrijas valdīšanas laikā kalto monētu.

Blakus pilsētas ziemeļu aizsargmūrim tikusi atsegta 5,5 m plata bruģēta ielas daļa. Bruģējums veidots no dūres lieluma akmeņiem. Gar bruģa malām abās pusēs izveidotas notekas lietus ūdens novadīšanai. Tās izliktas no lielākiem plakanas virsmas akmeņiem. Šī pilsētas iela, tāpat kā nojauktā aizsargmūra apakšējā daļa, apbēta 17. gs. otrajā pusē, kad tika būvēti pilsētas zemes vaļņi.

Pilsētas aizsargmūris un Rīgas vārti. Valmieras pilsētu aizsargāja, liekas, jau 13. gs. celtie aizsargmūri, kuros 1644. g. Johana Rodenburga zīmētajā pilsētas plānā parādīti

divi vārti — Tērbatas un Rīgas. No šiem vārtiem tad arī sākās ceļš no Valmieras uz Rīgu un Tērbatu. 1681. g., sākot būvēt jaunus zemes nocietinājumus, vecos aizsargmūrus daļēji nojauca. Pilnībā visas mūru atliekas no zemes virsmas pazuda 18. gs. Par to, kādi bijuši viduslaiku Valmieras aizsargmūri, šodien liecības sniedz 2000.¹⁶, 2005.¹⁷ un 2006.–2007.¹⁸ un 2008. g.¹⁹ izrakumu materiāli. Pirmie senā mūra pamatu atsegumi notika nelielās tranšējās pilsētiņas dienvidu pusē Gaujas krastā. Mūris šeit celts sešu m attālumā no upes stāvkrasta no nelielām laukakmeņiem un ķieģeļu daļām, tos saistot ar kaļķu javu. Atsegumu divās vietās aizsargsienas biezums bijis 1,3 un 1,6 m. Pilsētu no dienvidu puses aizsargāja upes stāvkrasts. Dabiskais šķērslis kavēja ienaidnieku uzbrukumus no šīs puses pilsētai, tāpēc arī aizsargmūris celts plānāks nekā sauszemes pusē.

2005. g. sakarā ar Valmieras vēsturiskā centra ielu rekonstrukciju un visu apakšzemes komunikāciju nomaiņu radās izdevība arheoloģiskās uzraudzības darbu gaitā izsekot un pētīt aizsargmūra pamatus visā tā garumā arī viduslaiku pilsētiņas rietumu un ziemeļu pusē. Austrumos, kur atradās ordeņpils, aizsargmūris pilsētai nav bijis.

Būvdarbu gaitā izraka 20 tranšējas vecpilsētas centrā un rietumu daļā. Konstatēts, ka senākie kultūrslāņa horizonti lielās platībās iznīcināti ar jaunāko laiku apbūvi. Taču pilsētas rietumu pusē varēja izsekot nocietinājumu sienas pamatus 160 m garumā. Vietām mūris zem zemes saglabājies 1–2 m augstumā, citur tas stipri postīts, un zemē palikuši tikai daži akmeņi no sienas mūrējuma apakšējās kārtas. Mūra sienas biezums 2,0–2,2 metri. Tā būvēta čaulmūra tehnikā, gar malām lietoja lielākus laukakmeņus un vidusdaļā guldota kaļķu javā sīkākus akmeņus un ķieģeļu gabalus. Cēsu un Rīgas ielu krustojumā tika atrakti Rīgas vārtu pamati. Vārti bijuši 3,3 m plati, ieeja pilsētā vedusi caur vārtu torni. Par to, ka vārtiem atradies tornis, liecināja vārtu ailas vienā pusē saglabājušies daži pakāpieni

LETONIKAS AVOTI

no kāpnēm, kas vedušas uz augšstāvu. Torņa ārpusē abās vārtu ailas pusēs atsegti 10,5 m gari 2 m biezu mūra sienu izvirkājumi. Tie veidojuši aizsargbūvi vārtu priekšā, t.s. cvingeri. Cvingeru sienas mūrētas vienā laikā ar vārtu torni. Eja, kas vedusi caur cvingeri, bijusi klāta ar laukakmeņu bruģi.

Aizsargmūris pilsētas ziemeļu pusē atsegti divos posmos 35 un 28 m garumā. Nocietinājuma sienas trase iet gar jau viduslaikos ierikoto uzstādīnātā dzirnavu ezera krastu. Atšķirībā no pilsētas rietumu un dienvidu mūriem šeit aizsargsiena būvēta sākotnēji zemā krastmalā, it kā iepaklā. Tāpēc 17. gs., ceļot jaunos zemes nocietinājumus, vecā mūra aizsargsiena šajā pilsētas pusē nav nojaukta, bet gan apbēta, tā paaugstinot dzirnavu ezera krastmalu par vairākiem metriem. Pārbaudes šūfā konstatēts, ka, sākot no pamatu pēdas, senais aizsargmūris šeit vietām saglabājies pat piecu m augstumā. Aizsargsiena, tāpat kā iepriekš aprakstītie tās posmi, celta no laukakmeņiem. Tikai šajā pusē mūra pamatos guldīti daudz lielāki akmeņi, pat 80×80 cm lieli. Mūrī atsegta arī viena šaujamlūka, piemērota šaušanai ar arbaletu. Celtniecības darbus nobeidzot, Rīgas vārti ar aizsargmūra fragmentu un ceļa bruģējuma daļu saglabāti un eksponēti īpaši izbūvētā šahtā, kas nosepta ar biezu organisko stiklu. Arī ziemeļu pusē aizsargmūra vieta ar šaujamlūku un bruģēto ielu sienas pakājē konservēta un sagatavota ekspozīcijai. Ar šiem diviem senajiem celtniecības pieminekļiem atsegumu fragmentiem tiek radīta iespēja tūristiem uzskatāmi iegūt priekšstatu par viduslaiku Valmieras pilsētas apbūves platību un tās senāko nocietinājumu izveidojumu.

Pilsētas 17. gs. zemes nocietinājumu Tērbatas bastions. Ceļot 17. gs. Valmieras pilsētā jaunus zemes nocietinājumus, kas ietvēra pilsētu no trim pusēm, vaļņu trases lūzuma vietās uzbūvēti četri bastioni. Viens no tiem atradies blakus senākajam aizsargmūrim ierīkotajiem Tērbatas vārtiem, no kā arī ieguvus savu nosaukumu. 18. gs. zemes

vaļņi norakti un nolīdzināti. Bastioni daļēji saglabājušies. Tajos pilsētnieki ierīkojuši dārzus vai arī apstādījuši ar kokiem. Valmieras teātra rekonstrukcijā, kura ēka atradās pie Tērbatas bastiona, bija paredzēta celtnes paplašināšana. Pirms celtniecības darbu sākšanas 1980. g. vasarā jaunceltnes vietā bastiona teritorijā notika arheoloģiskie izrakumi 294 m² platībā²⁰. Celtniecības darbi teātra ēkai ieilga, un tika veiktas izmaiņas projektā, tāpēc 1988. g. izdarīti papildu pētījumi arī pārējā bastiona daļā²¹.

Izrakumu gaitā noskaidrojās, ka Tērbatas bastions 2,6–3,0 m biezumā ticis uzbūvēts vienā paņēmiēnā. Nogāzē pret ziemeļu pusē esošo mazo Rātes upīti uzbērums daudz biežāks, pat līdz pieciem metriem. Uzbērumam galvenokārt izmantoti būvgruži — ķieģeļu šķembas, kārniņu lauskas, pat lieli laukakmeņi, kas, iespējams, radušies, nojaucot veco pilsētas aizsargmūri. Virsējā slānī uzbērtā zeme no viduslaiku pilsētas kultūrslāņa, iespējams, arī no kādas tuvākas apbedījuma vietas. Par to liecināja atrastie galvaskausa fragmenti un cilvēka pirkstu kauli. Liecības par apdzīvotību vai bijušu mūra apbūvi bastiona virsmā netika konstatētas. Uzbērtajās zemēs atrastās senlietas un keramikas lauskas raksturo pilsētnieku dzīvi un materiālo kultūru 16.–17. gs. Tas liecina, ka uzbērumam izmantota zeme pārsvarā no pilsētas kultūras slāņa virsējā horizonta. Pēc celtniecības darbu pabeigšanas no bastiona palikusi neskarta tikai neliela šaura josla gar tā ziemeļu un rietumu malu, kas vēl dabā iezīmē tā kādreizējās kontūras.

Cēsis (*Wenden*)

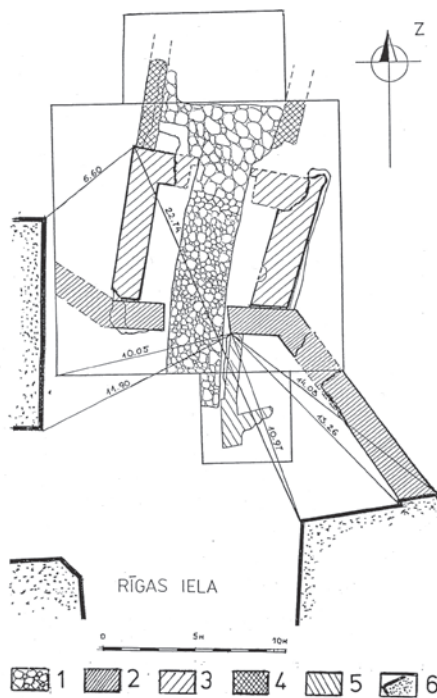
Cēsis Zobenbrāļu ordeņa brāļi apmetušies jau 1207. g. un savu pirmo mūra pili cēlušies uz senā vendlu pilskalna — Riekstu kalna. Ap 1214. g. sāka būvēt jaunā pils, kuras varenās drupas saglabājušās līdz mūsdienām. Uzskata, ka jau pie vendlu pilskalna pastāvējis vietējo iedzīvotāju ciems — plašāka apmetne, jo netālu, pie tagadējās Cēsu dzelzceļa stacijas, jau 19. gs. tika atklāts ar

senlietām bagāts vendu kapulauks. Arheoloģiskās liecības par šo domājamo vendu ciemu līdz šim nav konstatētas. Livonijas laikā Cēsis (pēc savas platības ap 10 ha) bija pēc Rīgas otrā lielākā pilsēta tagadējā Latvijas teritorijā ar aizsargmūri visapkārt. Par pilsētas nozīmi rietumu–austrumu tirdzniecībā liecina pilsētā bijusī krievu tirgotāju sēta, kā arī Cēsu piederība Hanzas savienībai.

Tāpat kā par Valmieru, arī par Cēsīm nav saglabājušās liecības, kad tai piešķirtas pilsētas tiesības. Vienlaikus ar Valmieru arī Cēsis 13. gs. 80. gados celta lielā trīsjomu Sv. Jāņa baznīca. 1296. g. Rīgas parādnieku grāmatā minēts kāds tirgotājs, kas dzīvojis Cēsīs pie Krievu vārtiem. Tas netieši liecina, ka jau 13. gs. ap Cēsīm bijuši uzcelti aizsargmūri. Pēc Zobenbrāļu ordeņa iekļaušanās Vācu ordenī 1237. g. jaunais ordeņa Livonijas atzara mestrs Hermanis Balke Cēsu pili izvēlas par savu rezidenci. Pirmos lielos postījumus Cēsis gūst Livonijas kara laikā 16. gs. otrā pusē. Vēlreiz Cēsis pilnīgi tiek nopostītas Lielā Ziemeļu kara laikā 18. gs. sākumā. No viduslaiku celtnēm virs zemes līdz šai dienai saglabājusies tikai Sv. Jāņa baznīca, ordeņa pilsdrupas un vecpilsētā daļēji senais ielu tīkls.

Sākot no 1974. g., vairāk nekā trīsdesmit gadus norit arheoloģiskie pētījumi Cēsu ordeņa pilī. Arheoloģiskie izrakumi viduslaiku pilsētas teritorijā uzsākti tikai 1984. g. No šī laika arheoloģiskās uzraudzības darbi vietās, kur ierīko apakšzemes komunikācijas, notikuši gandrīz katru vasaru. Plašāki pētījumi Cēsu vecpilsētā veikti tikai 21. gs. pirmajā gadu desmitā. Tie saistīti ar plānotajiem Cēsu centrālās daļas labiekārtošanas pasākumiem. Sīkāk raksturosim galvenos vecpilsētas arheoloģisko pētījumu rezultātus.

Izrakumos atsegtais pilsētas aizsargmūris un Raunas vārtu torņa pamati. Kā parāda 17. gs. zīmētie Cēsu pilsētas plāni, tai visapkārt bijis uzcelts ap vienu kilometru garš aizsargmūris, kas ziemeļu pusē pieslēdzies ordeņpils nocietinājumiem. Mūri bijušas trīs

5. att. Cēsu aizsargmūru Raunas vārtu torņa plāns. Apzīmējumi: 1 — viduslaiku ielas bruģis; 2 — pilsētas aizsargmūris; 3 — vārtu torņa sienas; 4 — izbūve torņa priekšā; 5 — izbūves mūris pie torņa sienas pilsētas pusē; 6 — pašreizējā pilsētas apbūve (tornis atsegts N. Treija vadītajos izrakumos 1989. g.)

galvenās izejas, kuras 17. gs. dokumentos dēvētas par Raunas, Rīgas un Katrīnas vārtiem. No šiem varenajiem viduslaiku nocietinājumiem virs zemes mūsdienās Vaļņu ielā var vērot tikai namu sienās iebūvētus dažus fragmentus. Pilnīgāku priekšstatu par Cēsu pilsētas aizsargmūriem sniedz arheoloģisko izrakumu materiāli, kas iegūti 1986.²², 1989.²³ un 2002. g.²⁴

Nocietinājuma siena izrakumos atsegta divās pretējās pilsētas malās. Ziemeļaustrumos divās vietās pie Rīgas ielas, kur mūra biezums svārstās no 1,6 līdz 1,85 metriem,

LETONIKAS AVOTI

tas būvēts no Cēsu apkārtnē sastopamajiem vietējiem dolomītakmeņiem čaulmūra tehnikā, gar malām liekot lielākus dolomīta akmeņus, bet vidusdaļā sīkākus, arī atsevišķus mazākus laukakmeņus. Akmeņi saistīti ar dolomītkaljķu javu. Pilsētas dienvidaustrumos — Līvu laukuma izrakumos — aizsargmūrim izmantots tāds pats būvmateriāls, bet tā biežums 2,0–2,1 metrs. Aizsargsienas pamati ierakti pamatzemē. Kultūras slānī senās nocietinājumu sienas paliekas saglabājušās līdz pat 1,5 m augstumam.

1989. g. pavasarī, veicot apakšzemes komunikāciju izbūvi, celtnieki uzdūrās Rīgas ielas sākumā uz masīvām viduslaiku mūra konstrukcijām. Arheologiem paplašinot šajā vietā celtnieku tranšeju, atsedzās aizsargmūrī ierīkoto t.s. Raunas vārtu torņa pamati un 17 m garš nocietinājuma sienas posms. Sā-

kotnēji tornis šai vietā nav bijis, un Raunas vārti bijuši ierīkoti tieši 1,7 m biežajā nocietinājuma sienā. Vārtu priekšā sienas ārpusē tornis piebūvēts vēlāk. Par to liecināja saduršuve starp torņa sānsienu un aizsargmūri. Tornim bijusi neregulāra četrstūra forma ar plāna izmēriem 8,8×10,8×7,2×9,8 metri. Tā sienu biežums arī bijis atšķirīgs — 1,6–2,0 metri. Vārtu aillas platums ap trīs metri. Gan torņa, gan aizsargsienas celtniecībā izmantots vienāds materiāls — dolomītakmeņi. Vienīgi torņa ziemeļaustrumu stūris vēlāk labots, daļu sienas pārmūrējot ar lielākiem laukakmeņiem. Domājams, šī paša remonta laikā torņa ziemeļu un austrumu sienām pamati pastiprināti, piemūrējot to ārpusē ap vienu m biezu laukakmeņu mūri. Torņa ārpusē vārtu aillai abās pusēs pieslēdzas no dolomītakmeņiem mūrētas 1,15 m un 1,35 m

6. att. Cēsis. Zemē iedziļinātas koka statņu ēkas sienu fragments (atsegts Z. Apalas vadītajos izrakumos 2007. g.)

biezas sienas paliekas. Tas varētu iezīmēt kādreiz šeit bijušā cvingera kontūras. Pilsētas pusē pie Raunas vārtiem pienāk ap trim m plata bruģēta iela. Bruģis neviendabīgs — vietām likti nelieli laukakmeņi, vietām dolomītakmeņi. Eja starp cvingera mūriem torņa ārpusē arī bijusi bruģēta, tās platums ap seši metri.

Raunas vārtu tornim, kas viduslaikos bija viens no pilsētas aizsardzības nozīmīgākajiem punktiem, pēc mūsdienu celtniecības darbu nobeiguma un ielas labiekārtošanas atsegtās pamatu kontūras tika paaugstinātas un paceltas virs tagadējā ielas līmeņa. Tagad tās iezīmē viduslaiku pilsētas galvenās ielas sākumu un uzskatāmi atdala jaunās Cēsis no vecpilsētas.

Liecības par viduslaiku pilsētas apbūvi un ielām. Cēsu vecpilsētā kultūras slānis ir 1,3–2,5 m biezs. Pārsvārā to veido irdena, smilšaina ar būvgružiem jaukta grunts ar atsevišķiem tumšākas zemes ieslēgumiem. Apstākļos, kad grunts slāņi ir gaisa un ūdens caurlaidīgi, zemē liecības par bijušajām koka ēkām nevar saglabāties. Taču arī šādos seno organisko vielu darinājumiem nelabvēlīgos apstākļos divās izrakumu vietās ir iegūtas liecības par sākotnējo pilsētas koka apbūvi. 2002. g. izrakumos Līvu laukumā²⁵ pie senā pilsētas aizsargmūra tā iekšpusē nelielā platībā bija saglabāties kultūrslānis, kas saturēja daudz nesadalījušos organisko vielu, dzīvnieku mēslus, koka skaidas, mizas, ogles, pelnus. Noņemot šo blīvo ūdeni, necaurlaidīgo slāni atklāja gar aizsargmūri bijušās ieliņas koka segumu fragmentus un kādas ugunsgrēkā nopostītas koka ēkas daļu. Tā kā šis koka apbūves liecības atradās kultūras slāņa apakšējā horizontā, tas attiecas uz Cēsu pilsētas sākuma periodu. Trūkstot atradumus datējošām senlietām, precīzu ēkas celšanas laiku nebija iespējams noteikt.

Īpaši nozīmīgas liecības par pilsētas sākotnējo koka apbūvi sniedza izrakumi 2007. un 2008. g. tagadējā Rožu laukumā, kas senāk bijis Cēsu pilsētas tirgus laukums²⁶. Kā liecina 17. gs. Cēsu pilsētas plāni, toreiz

tirgus laukums bija mazāks. 18. vai 19. gs. tas paplašināts, iekļaujot tā platībā arī nelielu apbūvētu kvartālu laukuma rietumu malā. Tā kā tirgus laukuma malā līdz pat 17. gs. ēkas celtas bez pagrabiem, 2,5 m biežā kultūrslāņa apakšējā ar pārrakumiem nepostītajā horizonta daļā bija saglabājušās liecības par pirmajām šai vietā būvētajām celtnēm. Viena no tām atsegta pilnā plānojumā, tā bijusi 7×7 m liela, celta statņu konstrukcijā ar pamatzemē iedziļinātu apakšējo daļu — puspagrabu. Pateicoties apkārtējai blīvajai, mitrajai māla zemei, kas iekļāva koka sienas puspagrabā, būves apakšējās koka konstrukcijas daļas ugunsgrēkā nav sadegušas un saglabājušās ap 0,5 m augstumā. Celtnē būvēta, pamatzemē izraktajā būvbedrē guldot pamatvainagu, kuru veido 0,3×0,32 m resni aptēsti egles koka baļķi. Pamatvainaga virspusē ik pa 0,7–1,1 m attālumā cita pēc cita izkaltas 10×23–28 cm lielas ligzdas, kurās ievietoti sienas karkasa statņu gali. Siena starp statņiem aizpildīta ar bieziem, plēstiem, vertikāli liktiem skuju koku dēļiem. Ieja celtnē atradusies tās dienvidu pusē, uz to vedusi slīpa 3,7 m gara lēzena noeja, kuras pamatnei izmantotas arī kādas citas senākas, nojauktas ēkas durvis. Domājams, ka šai mājai bijis arī vismaz viens virszemes stāvs. Celtnes paliekas klāja biezs deguma slānis. Tajā atrasti daudzi apdeguši māla gabali ar bērza tāss un dēļu virsmas nospiedumiem vienā pusē, kas varēja rasties no nodegušā jumta. Jumta segumu veidojis dēļu klājums, virs kura klātas bērza tāsis, kas nosegtas ar biezu māla kārtu. Šādam jumtam vajadzēja būt samērā lēzenam. Deguma slāni netika atrasta neviena liecība, ka augšējā stāvā būtu bijusi kāda apkures ietaise. Visticamāk šī koka celtnē kalpojusi kā noliktava — klēts, jo tajā atrada lielu daudzumu degušu graudu (rudzus, miežus, auzas). Līdzīgas statņu konstrukcijā būvētas koka ēkas ar zemē iedziļinātu apakšējo daļu izrakumos konstatētas Rīgā un Libekā. Tās raksturīgas vācu ieceļotāju celtniecības tradīcijām.

Zemē labi saglabājušās ēkas koka konstrukcijas deva iespēju to dendrohronoloģiskai datēšanai. Karkasa statņi un pamatvainaga aptēstais balķis, pēc *Dr. biol.* M. Zundes sniegtajiem datējumiem²⁷, norādīja, ka pati ēka celta 13. gs. 80. gados. Taču sienas aizpildošie, stāvus liktie plēstie dēļi izmantoti no kādas nojauktas senākas būves, kas celta 13. gs. 40. gados.

Aprakstītās celtnes konstruktīvais izveidojums un precīzais datējums sniedz jaunas liecības par Cēsu pilsētas pirmsākumiem. Pirmkārt, stāvbūvē celtās statņu ēkas norāda, ka jau 13. gs. 40. gados Cēsu topošajā pilsētā uz dzīvi apmetušies vācu ieceļotāji. Ja mēs atceramies, ka 1237. g. mestrs Hermanis Balke Cēsu pili izvēlējās par savu rezidenci, tad drīz pēc tam arī blakus pilij sākusi veidoties pilsētiņa. Otrkārt, ņemot vērā, ka zem paša Cēsu tirgus laukuma liecības par koka apbūvi netika konstatētas, bet tikai tā malā, jāsecina, ka 13. gs. 80. gados tirgus laukums šai vietā pastāvējis un Cēsu pilsēta šai laikā aizņēmusi jau visu tagadējās vecpilsētas teritoriju.

Cēsīs no Livonijas perioda blakus tirgus laukumam daļēji atsegta arī kāda mūra ēkas pagraba daļa. Tai bijušas 0,6–0,7 m biezas no dolomītakmeņiem mūrētas sienas. Pagrabā atrastas divas zemē ieraktas koka mucas. Taču tām nebija dibena, viena aizpildīta ar akmeņiem. Iespējams, ka tās kalpojušas kā ūdens novadīšanas drenāža. Ēkas sienu biežums norāda, ka tā bijusi vienkārša celtnē. Par iespējamu vairākstāvu celtni liecina arī 1,4 m biezas mūra sienas atsegums bij. Pionieru ielā 12²⁸. Diemžēl arī citās Cēsu vecpilsētas vietās konstatēto seno mūra celtnu sienas atsegta tikai nelielās platībās un nesniedz priekšstatu par ēkas plānojumu²⁹. Tas tikai liecina, ka sākotnējo 13. gs. pilsētas koka apbūvi pakāpeniski nomainījušas mūra dzīvojamās ēkas.

Apbedījumi pie Sv. Jāņa baznīcas atklāti, veicot apakšzemes komunikāciju pārbūvi apkārtējās ielās, kā arī rokot šurfus baznīcas

pamatu stiprības pārbaudei. 1998. g. šādā rakumā konstatēts, ka baznīcas dienvidaustrumu galā baznīcas ārējās pamatu pēda atrodas 2,4 m dziļumā zem tagadējā ielas līmeņa³⁰. Plašākie izrakumi 45 m² lielā laukumā notikuši 2003. g. baznīcas dienvidu pusē³¹. Atsegti 33 nepostīti apbedījumi un atrasti 23 galvaskausi no postītiem kapiem. Mirušie ierakti dažādā dziļumā un 2–3 kārtās. Lielākā daļa apbedīti naglotos dēļu zārkos. Visi mirušie kapos guldīti ar galvu uz rietumiem. Visi apbedītie ir bez kapu piedevām, tikai vienai sievietei uz pirksta bijis nodilnis bronzas gredzens. Rokot celtnieku tranšējas citās vietās, pie baznīcas konstatēti līdzīgi apbedījumi, kas lielāko tiesu postīti, vēlākos pārrakumos ierīkojot pilsētas apakšzemes komunikācijas. Atsegto kapu antropoloģisko materiālu izvērtējusi antropoloģe *Dr. hist.* G. Zariņa. Interesants ir viņas secinājums par 16.–17. gs. Cēsu pilsētnieku mūža ilgumu, auguma garumu un zobu stāvokli³². Piem., izvērtējot 2003. g. atsegtos apbedījumus, konstatēts, ka sievietes mirušas 30–45 gadu vecumā, vīrieši 30–48 gados, izņemot divus, kas miruši, sasniedzot 18–25 gadus³³. 2007. g. apbedījumiem konstatēts, ka Cēsu sieviešu auguma garums bijis vidēji 158,9 cm, bet vīriešiem 172,6 centimetri³⁴. Samērā ilgais mūža garums, lielais augums un labi zobi liecina, ka pie Sv. Jāņa baznīcas apbedītie Cēsu iedzīvotāji lielāko tiesu piederējuši pie pilsētas sabiedrības sociāli augstākā slāņa³⁵.

Limbaži (*Lemsa!*)

Par Rīgas arhibīskapa Limbažu pils celtniecības laiku tiešu dokumentāru liecību nav. Pirmo reizi tā rakstos minēta 1318. g. Viduslaikos caur Limbažiem gāja viens no galvenajiem Vidzemes ceļiem, kas no Rīgas veda uz Rūjieni un Vilandi. 14. gs. uz dienvidaustrumiem no pils sāka veidoties apmetne. Kāds Limbažu namnieks minēts jau 1362. g. Arhibīskaps Johans IV no Zintenes 1385. g. Limbažiem piešķīra pilsētas tiesības un noteica tās markas robežas. Kaut arī

1555. g. sastādītajā Livonijas piļu sarakstā Limbaži nav nosaukti ar mūriem nocietināto pilsētu vidū, tomēr jau 1385. g. dokumentā³⁶ aizsargmūri Limbažiem ir minēti. Tie parādīti arī 1663. g. zīmētajā šīs pilsētiņas plānā. Pilsēta vairākkārt postīta un nodedzināta 16. gs. beigū–17. gs. karos. No viduslaiku apbūves un aizsargmūra līdz mūsdienām nekas virs zemes vairs nav saglabājies. Plašāki arheoloģiskie izrakumi Limbažu vecpilsētā līdz šim nav izdarīti. Sākot ar 2002. g., tiek veikti arheoloģiskās uzraudzības darbi, celtniekiem rokot tranšejas apakšzemes komunikāciju izbūvei. Konstatēts, ka pilsētas centrā kultūras slāņa biežums ir no viena līdz trim metriem. Lielākais slāņa biežums saglabājies aizbērtajā aizsarggrāvī³⁷. Viduslaiku pilsētas aizsargmūra apakšējo daļu un tā trasi apmēram 30 m garumā izdevies izsekot kvartālā starp Dailes, Cēsu un Ģildes ielām³⁸. Mūris zem zemes saglabājies 1,5 m augstumā, tā pamati tikai nedaudz iedziļināti pamatzemē blīvā dzeltenīgā mālā. Mūra biežums divi m, būvēts no laukakmeņiem, kas saistīti ar kaļķu javu.

Limbažu vecpilsētas centrālajā daļā zem ielām daudzviet senākais kultūrslānis iznīcināts 19.–20. gs. zemes darbos. Vietām pārraktajās zemēs saglabājušās niecīgu atradumu liecības tikai no 17.–18. gs.³⁹

Ventspils (*Windau*)

Viena no Latvijas viduslaiku atklātajām pilsētām bez aizsargmūra ir Ventspils. Ne par Ventspils pils celšanas laiku, ne par Ventspils pilsētas tiesību iegūšanas laiku tiešu dokumentāru liecību nav. Uzskata, ka pils celta laikā starp 1253. g., kad pēc kuršu zemju dalīšanas zemes ap Ventas grīvu nonāca ordeņa valdījumā, un 1290. g., kad pils pirmo reizi pieminēta rakstītajos vēstures avotos. Ventspilī draudzes baznīca minēta jau 1298. g. No 1369. g. saglabājies zīmoga nospiedums ar Ventspils pilsētas ģerboņa elementiem. Uzskata, ka vēlākais 14. gs. otrā pusē tā jau ieguvusi Rīgas pilsētas tiesības. Zviedru-

poļu karos 17. gs. otrā pusē pilsētas senākā apbūve gājusi bojā ugunsgrēkā. Mūsdienu Ventspilī, izņemot pili, nav virs zemes nekādu celtniecības liecību, kas būtu senākas par 18.–19. gs.

Arheoloģiskās uzraudzības darbi Ventspilī uzsākti jau 1986. g. Lielāki vai mazāki pārbaudes izrakumi ar nelieliem pārtraukumiem pilsētas centrālajā daļā turpinās līdz pat 21. gs. Ventspils ir vienīgā viduslaiku atklātā bezmūru pilsēta, kurai mēģināts noteikt aizsargājamo kultūras slāņa zonu. Šādi darbi uzsākti jau 1986. g.⁴⁰ un plašāk izvērtēti 2008. g.⁴¹ Kultūras slāņa biežums un raksturs noteikts, veicot urbumus dažādās pilsētas vēsturiskā centra vietās. Kopējā kultūrslāņa aizsargājamā platība ir ap 10 ha, tā ietver to pilsētas rajonu, kas izveidojies līdz 18. gs. Urbumu rezultāti rāda, ka Livonijas posma apdzīvotība mūsdienu pilsētas teritorijā koncentrējas šaurā joslā gar Ventas kreiso krastu. Tas liek domāt, ka pilsētas apbūve tās pirmajos gadsimtos būtu lokalizējama tikai dažos kvartālos Ventas krasta tuvumā. Kultūras slāņa biežums no 1,3 līdz 2,5 metriem.

Daļu no šīs sākotnējās apmetnes apbūves atsedza 2000. un 2001. g. izrakumos Ventas krastmalā kvartālā starp Ostas, Kuģinieku, Nabagu un Jāņa ielu⁴² 1460 m² lielā laukumā. Kultūras slānis vidēji 0,9–1,3 m biezs, iedziļināto celtnu vietās iesniedzas līdz pat divi m dziļumam no 20. gs. zemes virsmas. Pētītais kvartāls beidzamos gadsimtos nav bijis blīvi apbūvēts, tāpēc netraucētā kultūras slāņa vietās izdevās iegūt liecības par 13.–14. gs. koka apbūvi.

Apakšējā kultūras slāņa horizontā tika atsegta septiņu koka celtnu paliekas. Koka konstrukciju paliekas šeit bija saglabājušās, pateicoties tam, ka celtnu apakšējā daļa bijusi iedziļināta 0,1–0,7 m pamatzemē. Augstāk kultūras slānī koka paliekas vairs nav palikušas. Šeit dažādos līmeņos tika konstatētas no ķieģeļiem māla javā mūrētu krāšņu apakšējās daļas. Tas liecināja, ka pēc koka ēku nodegšanas apbūve šai pilsētas kvartālā

vairākkārt atjaunota. Visas atsegtās koka celtnes ir vientelpu. Pilnībā atsegto celtnu izmēri 6,3×5,3 m, 5,14×4,75 m, 5,7×4,0 metri. Tās būvētas guļbūves un statņu konstrukcijā. Labāk saglabājusies statņu celtnē pēc izmēriem un konstruktīvā izveidojuma ir identiska Rīgā atsegtajām 13. gs. koka ēkām ar statņu konstrukcijā būvētiem pagrabiem un raksturīga vācu pilsētnieku celtniecības tradīcijām. Rets atradums ir atrastā vesela viengabala ozolkoka durvju vērtne (148×51×5 cm), kurai vienā malā augšā un apakšā izveidotas tapas — viras, kas kalpoja vērtnes iestiprināšanai durvju ailā. Spriežot pēc konstatētajām krāsniem, šeit pārsvarā bijusi dzīvojamā apbūve. Celtnu iekšpusē zem grīdas un ārpusē atsegtas zemē ierakts ūdens savācējmucas un teknes savāktā ūdens novadīšanai uz Ventu. Kopumā šai pētījumam vietā iegūts vairāk nekā 370 senlietu, kas raksturo pilsētas iedzīvotāju ikdienas dzīvi, sākot no 13. gs. beigām līdz pat jaunākiem laikiem. Uz pilsētas agrāko posmu attiecināmie priekšmeti raksturo vairākas amatniecības nozares — podniecību, koka, metāla, kaula, dzintara apstrādi. Atrasti arī priekšmeti, kam bijusi nozīme zvejniecībā — laivu kniedes, makšķerāķi, tīklu gremdi u.c. Starp pilsētniekiem raksturīgiem atradumiem minami bronzas un kaula stili, dambretes un citu spēļu kauliņi un varaganu fragments. Starp atradumiem var izdalīt arī atsevišķas kuršiem raksturīgas rotas lietas — vairoggredzenu, bronzas lentveida aproci, vītu kaklariņķi.

Apkopojošā iegūtās arheoloģiskā materiāla liecības, varam secināt, ka 13. gs. beigās pils tuvumā pie tās aizsarggrāvja bija izveidojusies diezgan blīvi apbūvēta apmetne, kurā dzīvojuši amatnieki un zvejnieki. Ēku celtniecības paliekas un atrastās senlietas liecina par jauktu iedzīvotāju sastāvu. Te kaimiņos mituši ieceļojušie vācieši un vietējie kuršu iedzīvotāji.

Tajā pašā gadā blakus kvartālā otrpus Nabagu ielai izrakumi veikti arī kādreizējo Nikolaja kapu vietā, kuri tiek uzskatīti par senāko

apbedījuma vietu pilsētas teritorijā. Arheoloģiskie izrakumi šeit notikuši jau agrāk, 1989. un 1998. g., kad izpētīti 29 kapī, 2001. g. vēl 15 kapī. Visi apbedījumi, spriežot pēc atrastajām monētām, datējami ar 17.–18. gs. Par to, ka te bijuši arī senākie apbedījumi, liecināja savrupatradums — 15. gs. pirmās puses Lībekas feniņš.

Pārējās Ventspils arheoloģisko pētījumu vietās kultūras slānis un atradumi senāki par 17.–18. gs. netika konstatēti.

Kuldīga (Goldingen)

Pie Rietumlatvijas viduslaiku atklātajām pilsētām pieder arī Kuldīga. Ja par Kuldīgas ordeņpili ir saglabājušās dokumentāras liecības, ka tā celta no 1242. līdz 1245. g., tad par laiku, kad pie pils izveidojusies pilsapmetne un kad tā ieguvusi pilsētas tiesības, vēstures avoti ziņas nesniedz. Jau 1263. g. kādā dokumentā minēts, ka, ceļot Kuldīgas pilsētu, tajā jāparedz mājvieta Kurzemes bīskapijas bīskapam. 1355. g. pilsēta minēta jau kā pastāvoša. 1361. g. izdotā dokumentā pieminēta arī Kuldīgas jaunpilsēta (priekšpilsēta?). 1378. g. uzsvērts, ka Kuldīgai jau ir Rīgas pilsētas tiesības. Par to, vai Kuldīgas pilsētai viduslaikos bijušas arī mūra ēkas, liecības virs zemes nav saglabājušās. Esošā senatnīgā pilsētas koka apbūve pastāv no 17.–18. gs.

Arheoloģiskā uzraudzība zemes darbu laikā Kuldīgas vecpilsētas daļā, kā arī nelieli pārbaudes izrakumi Kuldīgā notikuši ik vasaru, sākot no 2002. g.⁴³ Toreiz parkā pie Sv. Katrīnas baznīcas, Alekša upītes kreisajā krastā, netālu no Baznīcas ielas 1,1 m dziļumā atsedza kādas mūra ēkas pamatu fragmentus. Spriežot pēc ēkas sienu mūrējumā esošajiem viduslaikiem raksturīgajiem liela izmēra ķieģeļiem un apkārtējā slānī atrastajiem klostera tipa dakstiņu fragmentiem, to varētu attiecināt uz 15.–16. gs. Katrīnas baznīcas austrumu pusē 10 m platā joslā ap 0,7 m dziļumā atrastie atsevišķie cilvēka kauli iezīmēja viduslaiku kapsētas vietu.

Jaunas atziņas par Kuldīgas pilsētas sākotni snieguši 2008. g. pētījumi Kalna ielā⁴⁴. Visā ielas garumā notika pazemes komunikāciju nomaīņa, izrokot 3,0 m platu un 1,5–2,5 m dziļu tranšēju. Apmēram 350 m attālumā no Kuldīgas ordeņpils, kādreizējā t.s. Kalnamiesta (*Bergflecken*) teritorijā starp tagadējām Jelgavas un Rumbas ielām 0,6 m dziļumā zem tagadējās ielas līmeņa konstatēja 13.–15. gs. kultūrslāni. Organiskajām vielām bagātais slānis bija saglabājies 0,3–0,8 m biezumā. Kalna iela, kas veidojusies kā ceļa sākums no Kuldīgas pils gar Ventas kreiso krastu uz Skrundu, sākotnēji bijusi daudz šaurāka. Tās senākais bruģējums, veidots no sīku oļu bēruma uz pamatzemes — māla, atsedzās 1,4 m dziļumā zem tagadējā ielas līmeņa. Gar šīs ielas malām Livonijas laikā pastāvējusi koka apbūve. Divās vietās izraktā tranšēja tika paplašināta ar 2×12 m lieliem izpētes laukumiem.

Pirmajā laukumā tika daļēji atsegta liecības par kādu vieglas konstrukcijas stabu būvi. Tās vietā atrada 0,8×1,5 m lielā platībā degušu māla klonu un vairākas stabu bedres. Celtnes tuvumā atsedza arī divas līdz 1,6 m dziļas saimniecības bedres, pildītas ar tumšu zemi. Otrā tranšejas paplašinājumā konstatēja kādas līdz 0,9 m dziļi pamatzemē iedziļinātas stāvbūves puspagraba telpas paliekas. Pilnu šīs celtnes plānojuma lielumu ierobežotās izpētes platības dēļ neizdevās iegūt. Zemē ap ēku tika atrasti daudzi sakrituši koki, kas neveidoja kādu regulāru klāsta klājumu. Ņemot šos kokus, zem tiem atklājās vēl kāda senāka sadegusi celtne, ko iezīmēja plašs pelnu un ogļu slānis ar vairākiem degušiem granīta akmeņiem. Augšējā kārtā atsegtais koka celtnes pēc atrastajām senlietām datējamas ar 13.–15. gs. No senākās pilnībā nodegušās ēkas ņemti ogļu paraugi, kuri datēti ar ¹⁴C metodi Tallinas Tehniskās augstskolas Ģeoloģijas institūta laboratorijā. Paraugi iekļaujas laika intervālā starp 1120/1150 AD un 1220 AD (ticamība 42,3%–46,6%). Iegūtais senākās celtnes datējums norāda, ka

t.s. Kalnamiesta teritorijā pastāvējusi kāda kuršu apmetne jau vismaz 50 gadus pirms vācu Kuldīgas pils uzcelšanas 1242.–1245. g. Līdz šim uzskatīja, ka kuršu senpilsēta pirms 13. gs. bijusi tikai pie varenā Veckuldīgas pilskalna, kas arī atrodas Ventas kreisajā krastā apmēram trīs kilometrus uz ziemeļiem no Kuldīgas ordeņpils, un tur arī meklējamas Kuldīgas pilsētas saknes.

Aizpute (*Hasenpöth*)

Rietumlatvijas mazpilsētiņa Aizpute veidojusies senā kuršu dzīves centrā, kura vārds „Asenputten” minēts jau 1253. g. Kursas zemju dalīšanas dokumentā. Gar Aizputes kuršu pilskalnu tekošā Tebras upe kļuva par robežu starp Kurzemes bīskapa un Vācu ordeņa zemēm. 13. gs. beigās ordenis upes kreisajā krastā uzcēla savu Aizputes pili. 14. gs. sākumā Tebras labajā krastā iepretim ordeņpilij Kurzemes bīskapijas domkapituls cēla savu mītni un bīskapijas doma baznīcu uz senā kuršu pilskalnu. Domkapitula mītnei blakus sākusi veidoties neliela apmetne, kurai domkungi 1378. g. piešķīruši Rīgas pilsētas tiesības. Ārpus pilsētiņas līdz 1558. g. Aizputē pastāvējis arī franciskāņu klosteris.

Aizputes pilsētas senākā daļa atrodas plānā nepilnus trīs ha lielā trīsstūrveida pussalā, ko no divām pusēm apskalo līkumainā Tebras upe.

Nelieli pārbaudes izrakumi Aizputes vecpilsētā notikuši tikai 1990. g. Tos plānoja sakarā ar vecpilsētas reģenerācijas projekta izstrādi⁴⁵. Izrakumu uzdevums bija noteikt 1378. g. izdotā privilēģiju aktā minētā pilsētas aizsarggrāvja atrašanās vietu dabā. Pētījumu gaitā izraka četrus šurfus, kuros precizēja grāvja trasi un izmērus. Tas lokveidā ietvēris senāko pilsētas daļu, kas izvietojusies Tebras upes līkumā. Sauszemes pusē viens grāvja gals atrodas pret Katoļu ielas 7. namu, bet otrs — pret namu Atmodas ielā 12. Grāvja platums ap 2,5 m, dziļums 1 m. Grāvja malā nevienā vietā nocietinājumu paliekas netika konstatētas. Iespējams, tās bijušas veidotas

LETONIKAS AVOTI

kā koka sēta. Pilsētai augot, grāvis 17. gs. aizbērts. Aizputes vecpilsētas teritorijā grāvja iekšpusē kultūras slāņa biezums ap 1 metru. Viduslaiku periodam pieder tikai tā apakšējā 0,2–0,4 m biezs kārts, kas sastāv no tumšas smilts, kas jaukta ar būvgružiem. Izrakumos atrastas tikai dažas 17. gs. senlietas.

Bauska (Bauske)

Vietā, kur, Mēmelei un Mūsai satekot, sākas Lielupe, starp abām upēm veidojusies gara, izstiepta pussala. Šī zemes raga vidū, augstākajā vietā 1443. g. ordenis uzcēla savu pēdējo mūra pili. Pils pakājē uz 400 m garās, šaurās pussalas drīz izveidojusies apmetne, kurā jau 16. gs. sākumā minēta baznīca, skola, namnieku gruntsgabali, savs Melngalvju nams. Tāpat kā par citām ordenim piederošajām pilsētām, arī par Bausku nav zināms, kad tā ieguvusi pilsētas tiesības. Lai Bauskas pilsēta varētu augt un attīstīties, 1584. g. jaunizveidotās Kurzemes–Zemgales hercogistes pirmais hercogs Gothards Ketlers pavēlēja pilsētiņu no mazās, šaurās pussalas pārcelt uz tagadējo Bauskas vecpilsētas vietu Mēmeles upes krastā. Vecās pilsētiņas celtnes tikušas nojauktas, un tās vietā līdz 20. gs. bija zemnieku tīrumi. 20. gs. 30. gados tur ierīkoja jauno Bauskas pilsētas parku.

Arheoloģiskās uzraudzības darbi, celtniekiem rokot tranšejas uz ielām apakšzemes komunikāciju izbūvei, tagadējā Bauskas vecpilsētā uzsākti 2001. g.⁴⁶ Celtnieki izraka 0,7–2,0 m lielas tranšejas vairākās ielās, to kopgarums 1900 metru. Tika konstatēts, ka vecpilsētā no 17. līdz 19. gs. izveidojies 0,5–1,5 m biezs kultūrslānis, ko veido tumšāka mālains smilts grunts, kas jaukta ar būvgružiem. Kā savrupatradumi savākti galvenokārt keramikas lauskas un dažādas krāsas glazētu ornamentētu krāsns podiņu fragmenti. Esošās ielu trases vecpilsētā saglabājušās no 16. gs. beigām, kad šeit celta jauna Bauskas pilsēta pēc regulāru taisnstūrveida kvartālu un taisnu ielu plānojuma.

Plašāki izrakumi Bauskas vecpilsētā notikuši bijušajā tirgus laukumā pie kādreizējā rātsnama. Pirmo reizi pētījumi veikti jau 1986.–1987. g.⁴⁷ un otrreiz — 2002.–2003. g.⁴⁸, kad pieņemts lēmums par senā rātsnama atjaunošanu. Līdz arheoloģisko pētījumu uzsākšanai valdība uzskats, ka Bauskā rātsnams celt sāks 1615. g., kad hercogs Fridrihs izdevis īpašu privilēģijas rakstu Bauskas rātsnama būvei. 19. gs. vidū vecajai ēkai nojaukts tornis un otrais stāvs. Vēlāk ēka pārbūvēta, piemērojot to veikaliem. Izrakumos tika konstatēts, ka pirmais rātsnams, izmēros mazāks, uzcelts šai vietā jau 16. gs. beigās, 17. gs. tas paplašināts gan garumā, gan platumā un uzbūvēts otrais stāvs ar torni celtnes vidū. Par senāko rātsnamu liecināja izrakumos atsegtais dolomītakmeņu bruģis, kas veidots tieši virs pamatzemes. Tas cieši piekļaujas sākotnējās mazākās ēkas ārīnai un datējams ar atrastajām monētām. Uz bruģa atrasts Rīgas brīvpilsētas 1577. g. kalts šiliņš, kā arī Zviedrijas karaļa Johana III 1591. g. kaltā astoņu ēru klipe. Rātsnama ēka 17. gs. paplašināta, piebūvējot jaunu austrumu galu. Abu minēto celtnu pamatos izmantoti atšķirīgi būvmateriāli. 16. gs. beigās pamatu mūris veidots no dolomītakmeņiem, bet 17. gs. celtajai ēkas daļai pamatos likti lieli laukakmeņi. Uz 17. gs. attiecas atsegtais augšējais bruģis, kas veidots no neliela izmēra laukakmeņiem, kas guldīti tumšā smilts kārtā virs senākā dolomītu klājuma. Šo bruģi datē vairākas atrastās 17. gs. monētas. Izrakumu laikā tika arī daļēji atsegts rātsnama sākotnējā apjoma daļā izveidotais pagrabs, kā arī vairākkārt pārbūvētās ieejas tajā.

Jaunās atziņas, ko snieguši arheoloģiskie pētījumi par Livonijas laika mazpilsētām Latvijas teritorijā

Pirmo reizi iegūtas tiešas liecības par mazpilsētu aizsargmūru izveidojumu. Mūri atsegti trijām pilsētiņām. To būvei izmantots vietējais materiāls. Cēsis — dolomītakmeņi,

bet Valmierā un Limbažos laukakmens. Mūru biežums parasti ap diviem metriem. Tajās pilsētās pusēs, kur tiešs ienaidnieka uzbrukums nav gaidāms, piem., Valmierā gar Gaujas krastu mūris būvēts plānāks, tikai 1,3–1,6 metri. Mazpilsētu aizsargmūru biežums ir līdzīgs piļu ārējo sienu biežumam pirms ugunsieroču pielietošanas. Nevienā mazpilsētas aizsargmūrī līdz šim nav konstatētas mūru iekšpusē arkādes vai to pamati. Mūru pamati bieži nav iedziļināti pamatzemē, vai arī šis iedziļinājums ir niecīgs, tikai dažī desmiti centimetru.

Pilsētiņu aizsargmūros torņi bijuši tikai vārtu vietās. Torņu priekšā izveidoti cvingeri. Tādi konstatēti Cēsis un Valmierā. Vārtu platums abos šajos pilsētiņas torņos bija ap trim metriem. Cēsis konstatēts, ka sākotnēji aizsargmūrī vārtu tornis nav bijis, un ieeja pilsētā vedusi tieši caur aizsargmūri. Tornis vārtu priekšā aizsargmūrī uzcelts vēlākā būvperiodā.

Visās mazpilsētās, pat tajās, kas pastāv no 13. gs., veidojies samērā plāns kultūras slānis. Vidēji 1–2 metri, tikai atsevišķās jau senatnē bijušās zemes iedziļinājuma vietās, grāvjos, pagrabos tas reizēm sasniedz pat trīs metrus. Parasti slāni veido irdena tumšāka, būvgružus saturoša zeme. Šādā gaisu un ūdeni caurlaidīgā zemes slānī koks un citas organiskās vielas nesaglabājas. Tikai atsevišķos labvēlīgos apstākļos mazpilsētu kultūras slānī saglabājušās liecības par sākotnējo 13. gs. koka apbūvi. Cēsis, Ventspilī, Kuldīgā atsegtas paliekas no zemē iedziļinātām koka statņu ēkām, kurām apakšējo stāvu veido puspagrabs. Kā to liecina līdzīgi ēku atradumi Rīgas un Lībekas izrakumos, šāds celtnu izveidojums raksturīgs vācu pilsētniekiem. Tas liecina, ka apmetnēs pie pilīm — topošajās pilsētiņās jau no 13. gs. uz dzīvi apmetušies vācu ieceļotāji. Konstatētās guļbūvju ēku paliekas, kur sienu stūri savienoti pakšos ar īpašu blodveida iecirtumu, savukārt norāda, ka šajās apmetnēs sākotnēji dzīvojuši arī vietējo tautību pārstāvji. Vēlākos gadsimtos, tāpat

kā Rīgā, koka apbūvi nomaina mūra ēkas. Pilnā plānojumā tādas atsegtas Koknesē un Valmierā. Koknesē mūra ēka bijusi situēta ar vienu gala sienu pie bruģētas ielas, kas ir raksturīga apbūves pazīme arī citām Hanzas pilsētām Baltijas jūras krastos. Būvējot 18. un 19. gs. mazpilsētās jaunas ēkas, gar ielām tika celta ēkas sānu fasāde. Jaunierīkotie dziļie mūra pagrabi iznīcināja zemē bijušās liecības par viduslaiku nopostītajām ēkām. Tādēļ arī izrakumos par viduslaiku mūra apbūvi ir tik maz liecību.

Pie visu mazpilsētu baznīcām bijušas pilsētnieku kapsētas. Diemžēl pie plānā kultūrslēņa, ierokot vēlākos apbedījumus, senākie kapi visur ir postīti. Kaut arī šajās viduslaiku kapsētās apbedījumi guļ vairākās kārtās, tie visi ir datēti ar 16.–18. gs. Tikai dažās kā savrupatradumi iegūtās monētas liecina, ka apbedījumi tur bijuši jau Livonijas periodā. Pilsētas kapos pie baznīcām stingri ievērotas kristīgās apbedīšanas tradīcijas. Mirušie apbedīti ar galvu uz rietumiem dēļ zārkos, kas sanagloti ar naglām. Parasti bez kapu piedevām. Kapā reizēm mirušajam līdzī dota kāda monēta.

Mazpilsētās dzīvojošo pilsētnieku materiālā kultūra (sadzīves priekšmeti, darba rīki, rotas u.c.) ir līdzīga kā lielajās pilsētās — Rīgā u.c.

Iespējams, ka nākotnē uzkrājoties arheoloģiskajam materiālam no turpmākajiem izrakumiem Latvijas mazpilsētās, tiks iegūts pilnīgāks priekšstats par pilsētnieku sadzīvi, garīgo un materiālo kultūru. Pētnieki varēs labāk konstatēt kopīgo un atšķirīgo katras pilsētiņas iemītnieku dzīvē, celtniecības tradīcijās un pilsētas apbūvē. Gaidīsim, kad tiks apstrādāts, izvērtēts un publicēts pirmo, vairāk pētīto Latvijas mazpilsētu arheoloģiskais materiāls.

Avoti

- ¹ Bunge F. G., Paucker C. J. A. (Hrsg.) *Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands*. Band VI. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1851. S. 139–145.

- 2 Ceumern C. *Theatridium Livonicum oder kleine Liefvländische Schau-bühne*. Rīga, 1690. S. 21.
- 3 Turpat, 11., 16., 19., 20. lpp.; Bunge F. G., Paucker C. J. A. (Hrsg.) *Archiv für die Geschichte...* S. 139 ff.
- 4 Turpat, 14. lpp.
- 5 Arbusow L. *Die deutschen Stadtgründungen in Alt-Livland. Ostland Kalender 1942*. Posen: Verlag E. Bruhns, 1941. S. 90–91.
- 6 *Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu saraksts*. Rīga: Avots, 1984. Nr. 137, 204, 619, 651, 775, 1286, 1465, 1473.
- 7 Stubavs A. *Arheoloģiskie izrakumi Koknesē 1962. gadā*. Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par 1962. gada arheoloģiskām un etnogrāfiskām ekspedīcijām (turpmāk — RT). Rīga, 1963. 12.–14. lpp.; Stubavs A. *Arheoloģiskie izrakumi Koknesē 1963. gadā*. RT. 1963. Rīga, 1964. 18.–20. lpp.
- 8 Stubavs A. *Arheoloģiskie izrakumi Koknesē 1961. gadā*. RT. 1962. Rīga, 1963. 20. lpp.
- 9 Ose I. *Zeugnisse des mittelalterlichen Hausbaus in den Kleinstädten Lettlands. Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III: Der Hausbau*. Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild, 2001. S. 569–579.
- 10 Ose I. *Vidzemes un Latgales piļu 17. gs. plāni un zīmējumi no Stokholmas arhīviem*. Latvijas viduslaiku pilis. VII. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. XIII att.
- 11 Atgāzis M. *Izrakumi Valmierā*. Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1972. gada pētījumu rezultātiem (turpmāk — ASM). Rīga: Zinātne, 1973. 14.–16. lpp.
- 12 Bebre V., Berga T. *Arheoloģiskās uzraudzības darbi Valmieras senpilsētā*. ASM 1994/1995. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1996. 26.–27. lpp.
- 13 Bebre V. *Arheoloģiskie pētījumi Valmieras viduslaiku pilsētā, ordeņpilī un Sv. Sīmaņa baznīcas kapsētā*. ASM 2000/2001. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. 307.–313. lpp.
- 14 Berga T. *Izrakumi Valmieras viduslaiku pilsētā*. Arheologu pētījumi Latvijā 2006. un 2007. gadā (turpmāk — APL). Rīga: Zinātne, 2008. 110.–113. lpp.
- 15 Berga T. *Izrakumi Valmieras senpilsētā*. APL 2008/2009. Rīga: Nordik, 2010. 84.–87. lpp.
- 16 Bebre V. *Arheoloģiskie pētījumi Valmieras viduslaiku pilsētā, ordeņpilī un Sv. Sīmaņa baznīcas kapsētā*. ASM 2000/2001. 312. lpp.
- 17 Berga T. *Arheoloģiskie pētījumi Valmierā*. APL 2004/2005. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006. 22.–23. lpp.
- 18 Berga T. *Izrakumi Valmieras viduslaiku pilsētā*. APL 2006/2007. 106.–109. lpp.
- 19 Berga T. *Izrakumi Valmieras senpilsētā*. APL 2008/2009. Rīga: Nordik, 2010. 84.–85. lpp.
- 20 Berga T. *Valmieras ekspedīcijas darbs*. ASM 1980/1981. Rīga: Zinātne, 1982. 46.–47. lpp.
- 21 Berga T. *Valmieras arheoloģiskās ekspedīcijas darbs*. ASM 1988/1989. Rīga: Zinātne, 1990. 53.–54. lpp.
- 22 Treijs N. *Izrakumi Cēsīs Rīgas ielā 2 un Siguldas pilsdrupās*. ASM 1986/1987. Rīga: Zinātne, 1988. 134.–135. lpp.
- 23 Treijs N. *Izrakumi Cēsīs un Dzērbenē*. ASM 1988/1989. Rīga: Zinātne, 1990. 150.–151. lpp.; Treijs N. *Viduslaiku Cēsu Raunas vārtu izrakumi*. Regina in castro Wenda. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 162.–166. lpp.
- 24 Apala Z. *Arheoloģiskās izpētes darbi Cēsīs, Līvu laukumā*. APL 2002/2003. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 54. lpp.
- 25 Turpat, 54. lpp.
- 26 Apala Z. *Arheoloģiskā uzraudzība Cēsu vecpilsētā*. APL 2006/2007. Rīga: Zināt-

- ne, 2008. 102.–105. lpp.; Apala Z. *Arheoloģiskie pētījumi Cēsu Rožu laukumā*. APL 2008/2009. Rīga: Nordik, 2010. 68.–71. lpp.
- ²⁷ Apala Z. *Arheoloģiskie pētījumi Cēsu Rožu laukumā*. 71. lpp.
- ²⁸ Apala Z., Treijs N. *Izrakumi Cēsīs, Pionieru ielā 12*. ASM 1984/1985. Rīga: Zinātne, 1986. 11.–12. lpp.
- ²⁹ Apala Z. *Pārbaudes izrakumi Cēsīs, Pils ielā 1*. APL 2008/2009. Rīga: Nordik, 2010. 72.–75. lpp.
- ³⁰ Apala Z. *Arheoloģiskās uzraudzības darbi Cēsu vecpilsētā*. APL 1998/1999. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 306. lpp.
- ³¹ Apala Z. *Arheoloģiskās uzraudzības darbi Cēsu vecpilsētā*. APL 2002/2003. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 57.–58. lpp.
- ³² Zariņa G. *Cēsu Sv. Jāņa baznīcas apbedījumu antropoloģiskais izvērtējums*. APL 2006/2007. Rīga: Zinātne, 2008. 197.–201. lpp.
- ³³ Apala Z. *Arheoloģiskās uzraudzības darbi ...* APL 2002/2003. 57. lpp.
- ³⁴ Zariņa G. *Cēsu Sv. Jāņa baznīcas ...* 199. lpp.
- ³⁵ Apala Z., Ušpelis O. *Arheoloģiskā uzraudzība Cēsīs 2008. un 2009. gadā*. APL 2008/2009. Rīga: Nordik, 2010. 78.–79. lpp.
- ³⁶ *Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1500)*. Hrsg. von Bruiningk H. und Busch N. Riga, 1908. Nr. 117, S. 121.
- ³⁷ Muižnieks V. *Arheoloģiskā uzraudzība Limbažu vecpilsētā 2001. un 2002. gadā*. APL 2002/2003. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 74.–76. lpp.
- ³⁸ Muižnieks V. *Arheoloģiskā uzraudzība Limbažos kvartālā starp Dailes un Cēsu ielu*. APL 2004/2005. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006. 27.–32. lpp.
- ³⁹ Eglāja B., Lūsēns M., Kalējs U. *Arheoloģiskās uzraudzības darbi Latvijā*. APL 2008/2009. Rīga: Nordik, 2010. 110.–111. lpp.
- ⁴⁰ Asaris J., Siatkovskis J. *Arheoloģiskie pētījumi Ventspilī*. ASM 1986/1987. Rīga: Zinātne, 1988. 30.–31. lpp.
- ⁴¹ Eglāja B., Lūsēns M., Kalējs U. *Arheoloģiskās uzraudzības darbi Latvijā*. 113.–114. lpp.
- ⁴² Ritums R., Ciglis J., Grasis N. *Arheoloģiskie izrakumi Ventspilī, Ostas ielā 23 un Nikolaja kapsētā*. APL 2000/2001. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. 325.–336. lpp.
- ⁴³ Lūsēns M. *Arheoloģiskā uzraudzība Kuldīgas senpilsētā un pils teritorijā*. APL 2002/2003. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 71.–72. lpp.
- ⁴⁴ Lūsēns M. *Arheoloģiskie pētījumi Kalna ielā Kuldīgā*. APL 2008/2009. Rīga: Nordik, 2010. 147.–151. lpp.
- ⁴⁵ Lūsēns M. *Arheoloģiskie izrakumi Piltenes pilsdrupās, Ventspilī un Aizputē*. ASM 1990/1991. Rīga, 1992. 65.–66. lpp.
- ⁴⁶ Grūbe J. *Uzraudzības darbi Bauskas vecpilsētā*. APL 2000/2001. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. 318.–319. lpp.
- ⁴⁷ Eglāja B. *Arhitektūras pieminekļu arheoloģiskā izpēte Ventspilī un Bauskā*. ASM 1986/1987. Rīga: Zinātne, 1988. 74.–75. lpp.
- ⁴⁸ Grūbe J. *Arheoloģiskā uzraudzība un pārbaudes izrakumi Bauskas rātsnamā*. APL 2002/2003. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 64.–65. lpp.

STADTKERNFORSCHUNGEN IN DEN KLEINSTÄDTEN DES 13.–16. JAHRHUNDERTS IN LETTLAND BIS 2008. JAHR

Andris Caune

Zusammenfassung

Stichwörter: *Rechte der Kleinstädten Lettlands in der Zeit des Livländischen Ordens; mittelalterliche Bebauung; unterirdische Kommunikationen; geistige und materielle Kultur*

In Lettland wurde seit 1983 die mittelalterliche Kulturschicht von 8 Kleinstädten — Cēsis, Valmiera, Koknese, Limbaži, Kuldīga, Ventspils, Aizpute und Rauna als archäologisches Denkmal unter staatlichen Schutz gestellt. Zusammen mit den mittelalterlichen Burgen Bauska und Straupe wurden auch die daneben liegenden Territorien ihrer ehemaligen Städtchen unter staatlichen Schutz gestellt. Also, insgesamt wurden 10 mittelalterliche Kleinstädte Lettlands zum archäologischen Denkmal erklärt. Bis jetzt wurden in 8 davon archäologische Forschungen durchgeführt. In Koknese fanden die Ausgrabungen schon 1961–1962 statt, aber in anderen Kleinstädten hat man sie nur in den 80.-er Jahren des 20. Jahrhunderts begonnen. Im grösseren Umfang werden die Forschungen in den letzten 20 Jahren entfaltet.

Dieser Beitrag ist der erste Versuch, einen kurzen zusammenfassenden informativen Bericht über die Hauptergebnisse der archäologischen Forschungen in den Kleinstädten zu geben.

In drei Kleinstädten — Cēsis, Valmiera und Limbaži wurden zum ersten Mal direkte Zeugnisse vom Aussehen der Stadtmauern erworben. Man hat in den Mauern örtlich gewonnenes Baumaterial — Dolomitsteine und Feldsteine verwendet. Die Stärke der Stadtmauern beträgt bis 2 m. Vor den Tortürmen wurden Unterteile in Cēsis und Valmiera freigelegt. In allen Kleinstädten, ob sie auch seit dem 13. Jahrhundert bestanden, ist nur eine dünne Kulturschicht entstanden, die 1 bis 2 m beträgt. Gewöhnlich besteht die Kulturschicht aus lockerer dunkler Erde. Solche Schicht lässt die Luft und Wasser gut durch und ist für Erhalten der organischen Stoffe ungeeignet. Deshalb wurden die Reste von der ursprünglichen Holzbebauung nur in seltenen Fällen in Cēsis, Ventspils, Kuldīga freigelegt. Sie vertreten Überreste von Blockbauten und den im Boden eingetieften Holzständerbauten. Also, man kann folgern, dass in den Kleinstädten die deutschen Einwanderer schon seit dem 13. Jahrhundert neben der einheimischen Bevölkerung gewohnt haben. Die späteren Steingebäuden längs den Strassen wurden durch die tiefen Keller der Neubauten des 18.–19. Jahrhunderts stark zerstört. Der ganze Bauumfang einzelner mittelalterlichen steinernen Wohngebäude wurde nur in Koknese und Valmiera freigelegt.

An allen Kirchen der Kleinstädte sind Friedhöfe gewesen. Seit dem 13. Jahrhundert wurden die christlichen Sitten streng beachtet. Meistens wurden keine Grabbeigaben mitgegeben, nur selten wurden einzelne Münzen gefunden. Die Bürger der Kleinstädte haben dieselbe materielle Kultur (alltägliche Gegenstände, Werkzeuge, Schmuck u.a.) wie in den grossen Hansestädten — Riga u.a. gehabt. Unter den Funden des 13.–14. Jahrhunderts begegnet man noch den für die einheimische Bevölkerung typischen Schmuck, aber später sind in allen Städten fast die gleichen alltäglichen Gegenstände und Schmucksachen zu treffen.